

Gullabo kyrkogård

Gullabo församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Liselotte Jumme
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
 GULLABO KYRKOGRÅRD	 7
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	12
 KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	 20
 ARKIV OCH LITTERATUR	
 Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningsstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och länsmuseerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit länsmuseets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögnas gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinariedom, inom Linköpings stift. Ordinariedomerna inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinariedomerna. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

GULLABO KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning: Gullabo kyrka 1:1, Gullabo socken, Torsås kommun, Södra Möre härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1880; 3250 inv, 1910; 2362 inv, 1956; 1720 inv, 2003; 732 inv.

Kyrkomiljön

Gullabo kyrka och kyrkogård ligger i Gullabo kyrkby nära vägkorset där vägarna till Torsås, Påryd och Vissefjärda möts. Öster om kyrkogården ligger kyrkskolan, uppförd 1919. Byggnaden, som numera har en stor tillbyggnad, fungerar ännu som skola. Gamla lärarbostaden, uppförd 1922, är belägen strax intill skolan. Väster om kyrkogården ligger församlingshemmet i en gulmålad träbyggnad som uppfördes 1903. År 1917 anlades en järnvägslinje mellan Gullabo och Torsås. Spåret gick söder om kyrkogården, men linjen lades ner på 1940-talet. Som en rest efter järnvägsepoken finns ännu stationshuset kvar. Det har sedermera använts för slöjdundervisning och som bibliotek.

Kyrkan

Gullabo kyrka uppfördes 1804 som ersättning för ett mindre kapell som stått på samma plats sedan 1700-talet. Ritningarna till den nya kyrkan utfördes av arkitekt Axel Almfelt. Kyrkan har en stomme av liggtimmer klädd med locklistpanel, målad i vitt. På taket, som är av sadeltakstyp, vilar en takryttare i vilken klockorna hänger. Kyrkan har en helt rektangulär planform och saknar tillbyggnader för exempelvis vapenhus och sakristia. Exteriört är kyrkan välbevarad sedan byggnadstiden, medan interiören genomgått flera större renoveringar, den senaste på 1990-talet.

Kyrkogårdens historik

Fram till år 1870 hörde Gullabo till Torsås församling och kyrkan gick under benämningen Torsås kapell. Organisationen med en huvudkyrka och ett kapell i skogsbygden förekom även på andra platser i södra Kalmar län. Exempel på andra f d kapell i skogsbygden är Bäckebo och Oskars kyrkor. I oktober 1870 blev Gullabo annexförsamling till Torsås och fick en egen präst. Prästgård och löneboställe skänktes till kyrkan av sockenbor. Den första prästen var komminister Olof Sellström. Det var först i samband med att Gullabo blev egen församling som kyrkogården anlades kring kyrkan. Innan dess hade de döda förts till Torsås för begravning. I början av 1920-talet begärde Gullabo församling att få bli eget pastorat med kyrkoherde. Begäran hör sammades och Gullabo fick sin första kyrkoherde i Gunnar Lagerquist som tjänstgjorde fram till 50-talet.

Kyrkogården togs alltså i bruk först på 1870-talet. Ytan var då liten, men omgav kyrkan åt alla håll. Störst yta fanns i sydväst. Det var nuvarande kvarter A-D som ingick. Redan på 1920-talet hade kyrkogården blivit för liten. Församlingen ansökte därför om att få utvidga den. Ett stort område sydväst om den befintliga kyrkogården föreslogs. Omkring hälften av det föreslagna området kom också till utförande. Inför utvidgningen besöktes platsen av Manne Hofrén som beskrev att den befintliga kyrkogården var anlagd på en terrass uppmurad av gråsten och att ingen egentlig kyrkogårdsmur fanns. Vid denna tid stod en materialbod i kyrkogårdens södra kant. Boden, som hade byggts 1804, var uppförd av gråsten och hade tegeltak. I samband med utvidgningen, som kom till stånd 1927, revs boden. Vid samma tid fanns planer på att uppföra en klockstapel efter ritningar av arkitekt F Wetterqvist, men det utfördes aldrig.

Den yta som tillkom genom 1927 års utvidgning gavs begränsningsmurar av sprängsten i kallmur. Man fortsatte på så vis att bygga på den terrass som den befintliga kyrkogården var anlagd på. Förslaget till den nya kyrkogårdsdelen hade utförts av kyrkoherden Gunnar Lagerqvist själv 1926. Det nya området, som inkluderade nuvarande kvarter E och F, utfördes som en fortsättning på den gamla. Mittgången som löpte ut från kyrkans långhusvägg förlängdes nu mot sydväst. Mittgången skulle, enligt förslaget kantas av granar. Den nya delen skulle anläggas med skilda ytor för familjegravar och allmänna gravplatser. Kring familjegravsplatserna föreslogs att buxbom skulle planteras och de allmänna kvarteren skulle omgärdas av tuja. Om dessa föreslagna planteringar genomfördes fullt ut är inte klarlagt. Ett nytt bårhus skulle, enligt planerna, uppföras i den södra kanten av den nya kyrkogården. Bårhuset skulle uppföras av tegel och ha slätputtrade fasader samt tegeltak. Om bårhuset verkligen uppfördes är oklart.

I läns museets och riksantikvarieämbetets arkiv finns några få äldre bilder från Gullabo kyrkogård. Samtliga bilder är odaterade och visar den sydvästra delen av kyrkogården. På bilderna syns att gångarna var belagda med grus eller sand och att även gravplatserna hade samma ytbeläggning. Häckar och, i något fall, staket av järn omgärdar de enskilda gravplatserna. Vid många av gravplatserna finns höga vårdar av svart eller grå granit – en typ som blev vanlig i 1800-talets slut då den industriella tillverkningen av gravvårdar tog fart. Troligen fanns på den gamla kyrkogården en uppdelning av köpta och allmänna gravar. Av dagens struktur kan man sluta sig till att det fanns både familjegravar och allmänna gravar i kvarter C och D under 1900-talets första hälft.

Den sydvästra delen av kyrkogården, sannolikt någon gång i början av 1900-talet. Gravplatserna är grusade och omges av låga häckar. Källa: Kalmar läns museum

År 1949 genomfördes en enkätundersökning i Växjö stift. Alla församlingar fick svara på ett antal frågor om sin kyrkogård. Kyrkoherde Gunnar Lagerquists svar är mycket kortfattat. Han berättar att björkar och lönnar samt häckar av tuja, buxbom och hagtorn är planterade på kyrkogården och att det både finns familjegravar och allmän linje. Vidare att gravstenarna är av granit och att inskriptionen består av bynamn samt födelse- och dödsdata. Lagerqvist vill också passa på att berätta något mer för domprosten. Han avslutar: *"Herr Domprost. Den nya*

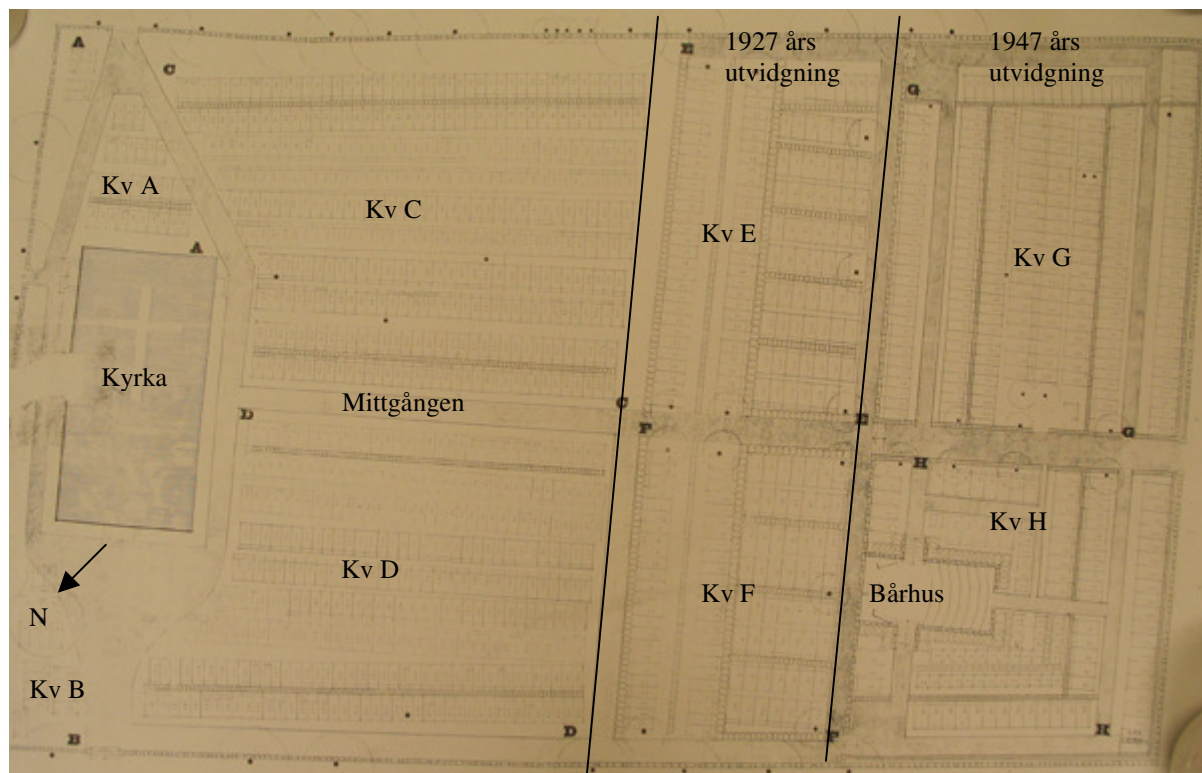
kyrkogården, som i år av Biskopen invits är vacker genom sin monumentala ceremoniplats av kalksten...". Han bifogar också ett fotografi över platsen.

År 1949 hade kyrkogården alltså utvidgats igen, även denna gång åt sydväst. Kvarter G och H tillkom så tillsammans med den av kyrkoherden omtalade ceremoniplatsen. Utvidgningen hade ritats av länsarkitektkontoret i Kalmar. Den gamla kyrkogårdens mur bibehölls och kompletterades kring den nya kyrkogården. På samma sätt som vid den tidigare utvidgningen förlängdes den gamla kyrkogårdens mittgång mot sydväst. I kvarter G anlades familjegravar och enkelgravar i skilda områden, något som fortfarande syns i kvarteret idag. I kvarter H anlades familjegravar och den ceremoniplats som kyrkoherden beskrev ovan. Vid ceremoniplatsen skulle finnas plats för barngravar och urngravar. Planteringar utfördes enligt trädgårdsarkitekt Schuwerts förslag med träd längs mittgången och tujahäckar inne i kvarteren. I förslaget förordas av gravstenarna skulle vara låga och enhetliga.

Vid mitten av 1900-talet genomgick Gullabo kyrkogård samma utveckling som många andra kyrkogårdar vid tiden. Grusgravar såddes igen och häckar och staket togs bort – allt för att rationalisera skötseln. En flygbild över Gullabo tagen år 1964 visar att merparten av grusgravarna i kvarter D då var igensådda.

Kvarter H med ceremoniplatsen gjordes om på 1970-talet och ett bårhus uppfördes på platsen, halv nedgrävt i marken. År 1979 invigdes bårhuset som byggdes helt av öländsk kalksten.

År 1977 godkändes ett förslag till utvidgning av Gullabo kyrkogård med en helt ny del norr om den gamla. Arbetet blev dock inte utfört förrän 1988-89 då också en minneslund, ritad av Harry Kolsby, Kalmar, utfördes. Minneslundan gjordes om under sent 1990-tal. Då uppsattes också tre lyktstolpar på kyrkogården. År 1999 gavs tillstånd till ny beläggning med asfalt och toppbeläggning av singel på några gångar i kvarter H.

Gullabo kyrkogård. Den senaste utvidgningen, belägen i nordväst, syns ej på kartan. Källa: Församlingen

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården består av fyra tydliga delar; den äldsta närmast kyrkan med många höga gravvårdar från tiden kring sekelskiftet 1900, de två utvidgningarna i sydväst med låga vårdar och ett bårhus samt den nya kyrkogården i väster. De tre första delarna ligger integrerade med varandra med en gemensam mittgång som löper genom alla delarna och skapar en tydlig struktur. Kyrkogården sluttar något från området kring kyrkan och mot sydväst vilket gör att de utvidgade ytorna inte hamnar i blickfånget. Till detta bidrar också det faktum att bårhuset är halvt nedgrävt i marken och har ett tak belagt med gräs och mossor. Med undantag av ett par gravplatser är hela kyrkogården insådd med gräs och vårdarna står i gemensamhetsplanteringar, i vissa partier mot ryggäckar.

Omgärdning

Hela kyrkogården omgärdas av murar av olika typer och generationer. I sydväst finns ett mindre parti stödmur av fältsten som är kallmurad. Kring övriga delar av den gamla kyrkogården är stödmuren utförd i sprängsten fogad med cement. Stora partier av muren mot väster är förhöjd med cement. Muren längst i söder och sydväst är utförd med rektangulära granitblock i kallmur. I söder är muren som högst. Mellan de olika utvidgningarna finns olika delar av murar bevarade. Längs med flera sträckor av muren som omgärdar kyrkogården finns en låg häck av måbär.

Ingångar

Kring kyrkan finns tre ingångar, i öster, i nordväst och i sydost. Den östra ingången har en enkelgrind i svartmålad smide mellan stolpar av granit. De två andra ingångarna har svartmålade, smidda pargrindar som står mellan stolpar av granit. Alla grindarna är av samma typ; rikt dekorerade med former som liknar liljor, vridna tener och runda knoppar. I sydväst finns två ingångar, en vid mittgången mellan kvarter G och H och en mitt i kvarter H. Den första har dubbelgrindar lika de tidigare nämnda mellan stolpar av granit. Den andra består enbart av en öppning i muren.

Vid inventeringstillfället var alla utom en grind avhängda inför vinterns snöröjning. Vid besiktning av grindarna i förrådet kunde konstateras att två av dem är märkta "*Tuthult 1885 Karlberg*".

Vegetation

Trädkrans: Med ojämna avstånd är olika lövträd planterade kring kyrkogården. Mestadels rör det sig om björk, lind och lönn.

Övrigt: På den gamla kyrkogården finns tre solitärträd i sydväst, nämligen två hängaskar och en paraplyalm. Nära församlingshemmet står ytterligare en hängask. Invid kyrkans ingång i nordväst står en ståtlig cypress. Längs med mittgången från 1920-talsutvidgningen och vidare mot sydväst finns björkar planterade som en allé. På den nya kyrkogården finns enstaka björkar och lönnar. I olika partier på kyrkogården finns äckar, oftast som ryggäckar av bl a tuja och häckoxbär. Murgröna växter på muren mellan kvarteren E och F samt G och H.
Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Framför kyrkan i nordväst finns en yta med betongsten av typen byasten. Asfalterade gångar löper runt omkring kyrkan. Mittgången som går från långhuset och vidare mot sydväst är även den asfalterad liksom gången från kyrkogårdsingången i nordväst och vidare mot sydväst. I

kvarter H finns flera asfalterade gångar medan övriga gångar som går inom och mellan kvarteren är i gräs. I kvarter G finns dock en gång belagd med grus.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns vårdar från hela 1900-talet. Några enstaka är dock från 1800-talets slut. Materialen är främst grå, svart och röd granit. Några kalkstensvårdar finns också, samt några i vit marmor och två i gjutjärn. I fråga om utformning följer vårdarna den gängse utvecklingen under 1900-talet. Vårdarna från 1900-talets början är vanligen påkostade och höga av polerad svart eller grå, ibland röd granit. Typen av vårdar drar blickarna till sig och förekommer enbart på den gamla kyrkogården kring kyrkan. Inspirationen till utformningen kan komma från klassicismen med symmetrisk uppbyggnad och dekor i form av exempelvis girlander eller en urna. En vård i kvarter D är formad som en obelisk, en typ som förekom vid tiden. Växrikt gav ofta inspirationen och ekblad eller murgröna är vanliga som dekoration. Ibland är hela vårdens formad som ett kors som står på en hög sockel eller har en avbildning av ett kors på en sockel utförts på en hög gravsten med toppig form. En annan stilriktning som kan skönjas skulle kunna tillskrivas nationalromantiken. Vårdarna är asymmetriska i formen och har grovt huggna partier, men även de höga. Enklare vårdar för samhällets lägre skikt från samma period är mindre representerade på kyrkogården, men är oftast mindre och av svart granit. Från 1930-talet och framåt blir familjegravvårdarna lägre och ibland väldigt breda. Klassicismen blir nu väldigt populär och kolonner och pilastrar är de vanligaste dekorelementen. Denna typ av vårdar finns spridd över kyrkogården, men särskilt framträdanden är det i kvarter E. Typen är också vanlig bland de allmänna gravarna, men i mindre format. Vid tiden kring andra världskriget kom ofta bestämmelser om hur hög en gravsten fick vara. Så var det troligen även i Gullabo. När kyrkogården utvidgades 1949 rekommenderas just användning av låga och enhetliga vårdar. Det är också så vårdarna utvecklas under 1950-70-talen. De präglas av enkelhet och dekoren blir mer sparsmakad. Denna utveckling märks tydligt i kvarter G och H. Under de senaste decennierna har en utveckling påbörjats vilket lett till att man åter kan se en större variationsrikedom bland gravvårdar såväl i material som i former. Fenomenet är tydligt bland den nya kyrkogårdens vårdar. En grusgrav finns på kyrkogården.

På en hel del vårdar finns den dödes yrkestitel angivet, speciellt bland de äldre vårdarna. Att ange gårds- eller bynamn är mycket vanligt.

Minneslund

Minneslunden är belägen i den norra delen av nya kyrkogården. Gräsytan är omgärdad av häckar och andra planteringar. Mitt i ytan finns ett litet stenparti bestående av 12 mindre naturstenar och en stor. På den stora stenen finns ordet "Minneslund" inristat. Stenpartiet symboliserar Jesus och de tolv lärjungarna. I planteringarna finns treenigheten symboliserad genom att de olika växterna är planterade i grupper om tre. Minneslunden är ritad av kyrkorådets ordförande Bertil Gustafsson.

Byggnader

På kyrkogården finns endast en byggnad nämligen bårhuset som är halvt nedgrävt i marken. Bårhuset har fasader av röd kalksten som huggits till rektangulära block och fogats samman. Ingång finns i sydväst. Sadeltaket täcks av mossor. Mot nordost sticker byggnadens gavel upp över muren mot kvarter F i en form som liknar en flack trappstegsgavel. Framför bårhuset finns en lutande plan belagd med kalksten samt murar av samma material.

Övrigt

På en sten som ingår i kyrkogårdsmuren invid den nordvästra entrén finns en signatur efter kung Gustav VI Adolf inhuggen i stenen efter ett besök av konungen den 17 maj 1954.

Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter A, B, C och D

Allmän karaktär

Kvarteren utgör tillsammans den gamla kyrkogården som togs i bruk från 1870-talet och framåt. Kvarter A och B är mycket små kvarter, belägna sydost om respektive norr om kyrkan. I kvarteren finns omkring 15 vårdar vardera, i kvarter A placerade i korta rader och i kvarter B mer oordnat med vårdar vända åt olika håll. Kvarter C och D utgör tillsammans en stor yta framför kyrkans långhus i sydväst. Kvarteren avdelas av mittgången som går över hela kyrkogården. Båda kvarteren är ordnade med vårdar som står i långa rader, merparten mot rygghäckar av tuja, ölandstok eller blandade perenner. Mellan många av gravplatserna finns små buskar av buxbom. Vårdarna är av varierande typer. I kvarter C står två solitärträd, en hängask och en paraplyalm.

Del av kvarter C mot nordost. Notera blandningen av vårdar och det karaktärsfulla solitärträdet. (KI Gullabo kyrkog 014)

Gravvårdstyper

I kvarteren finns olika typer av vårdar från 1800-talets slut och hela 1900-talet. Materialen är främst grå, svart och röd granit. I vardera kvarter A och B finns ett gjutjärnskors. Några få vårdar är av vit marmor. I ett par kombineras granit och vit marmor. I kvarter A finns en vård som tidigare haft ett kors av vit marmor, som nu saknas. Kalksten förekommer också i några vårdar, exempelvis ett kors av röd kalksten i kvarter D.

I kvarter A och B finns flera av kyrkogårdens äldsta vårdar. Till dessa hör gjutjärnskorset, det i kvarter A daterat 1876 och det i kvarter B daterat 1881. Den allra äldsta står i kvarter B och är en enkel, liten sten av röd granit med den kryptiska och enkla inskriptionen ” P S BLM DÖD 1870”. I samtliga kvarter finns ett mindre antal höga vårdar från tiden kring sekelskiftet 1900. Utformningen varierar men många är av svart granit och dekorerade med kors, blommor eller blad. Ett par är korsformiga och en har formen av en obelisk. Merparten av vårdarna i området är dock låga, några extra breda så som var vanligt vid tiden kring andra världskriget. Flera har tydligt klassicerande formspråk med kolonner eller pilastrar som dekor. I kvarter C och D finns partier med särskilt små vårdar som sannolikt hör till linjegravsområden från 1920-40-talen. Vårdarna är ofta av svart granit och bär inskriptionen efter endast en avliden. I kvarter C finns två små vårdar med ovanlig utformning. Den ena består av ett lamm som ligger på en liten sockel. Materialet är troligen vit marmor. Inskriptionen lyder: *”John Albin Walfrid född feb 5 1804 Död dec 3 1894”* Dessutom finns ett bibelord. Typen är mycket ovanlig. En annan vård består av en sockel på vilken vilar en uppslagen bok, allt i svart granit. Vid några av gravplatserna finns rester av stenramar som visar att platsen tidigare varit grusbeflagad.

På en del vårdar finns den dödes yrkestitel angiven. Hemmansägare är den vanligaste. Andra som förekommer är bl a nämndeman, handlande, byggnadssnickare, trädgårdsmästare och riksdagsman. By- eller gårdsnamn finns angiven på merparten av vårdarna.

Övrigt

I kvarter C finns gravplatsen över riksdagsmannen från Gullaboås, Jonas Jonasson (1817-1895). Den gamla riksdagsmannagården ligger en bit nordost om kyrkogården längs vägen mot Torsås. Där finns också en minnessten över Jonasson, som bl a var initiativtagare till Svenska freds- och skiljedomsföreningen.

Kvarter D mot nordväst med vårdar av olika typer. Den höga vården till vänster har formen av en obelisk och är daterad 1909.
(KI Gullabo kyrkog 053)

Ett par vårdar i kvarter A invid kyrkan. Gjutjärnskorset är rest över undantagsmannen Bonde Bondesson, Öjebomåla, död 1876. Vården är en av de äldsta på kyrkogården. Den stora granitvården till höger är rest över en namne till den förre, nämligen kyrkovården Bonde Bondesson från Brokarlsmåla, död 1911. Troligen är det far och son. (KI Gullabo kyrkog 032)

Del av det lilla kvarteret B. Vården främst i bild är rest över "Kyrkoverden" P Gummesson, död 1884. (KI Gullabo kyrkog 034)

Ett parti av kvarter C. Vården i svart granit och den lilla till höger med texten "MOR" är troligen linjegravvårdar från 1940-talet (KI Gullabo kyrkog 041)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren A-D ingick i kyrkogården då den först togs i bruk på 1870-talet. Sedan dess har området brukats kontinuerligt. Den övergripande strukturen med kvartersindelning och mittgång är troligen bevarad sedan kyrkogården anlades. Kvarteren präglas idag av sin blandning av vårdar från 1800-talets slut till idag. Speciellt karaktärsgivande är de höga vårdarna från tiden kring sekelskiftet 1900, trots att de inte är så många. Ett mindre antal vårdar från kyrkogårdens första decennier är idag bevarade på kyrkogården. Några av dem har särskilt högt kulturhistorisk värde varför de bör föras in på inventarieförteckningen. Det gäller främst gjutjärnskorsen i kvarter A och B. I det framtida bruket av kyrkogården bör man även tillgodose att övriga av de äldsta vårdarna långsiktigt kan bevaras på plats.

Under en period från omkring sekelskiftet 1900 och fram till 1900-talets mitt var många av gravplatserna grusbelagda och omgärdade av låga häckar eller stenramar. Idag finns endast spår av detta bevarat. Kvarter C och D brukades tidigare för både familjegravar och allmänna gravar. Spår efter linjegravsystemen från 1920-40-talen finns ännu bevarade i kvarteren, om man studerar dem noga. Församlingen bör långsiktigt bestämma sig för att bevara några av linjegravvårdarna på sin plats för att spåren efter denna företeelse, som omfattade en stor del av samhällets befolkning, inte helt ska försvinna.

I kvarteren finns många vårdar som berättar om personer som levt och verkat i socknen. Här finns person- och/eller lokalhistoriska värden att värna. Här kan särskilt gravvården över riksdagsmannen Jonas Jonasson lyftas fram.

Kvarter E och F

Allmän karaktär

De båda kvarteren är belägna sydväst om den gamla kyrkogården och utgör en naturlig förlängning av den. Mittgången kantas här av björkar. De båda kvarteren består av rader av vårdar i gemensamhetsplanteringar. Strukturen, som är den samma i båda kvarteren, är ordnad så att två långa rader löper i sydost-nordvästlig riktning med kortare rader i rak vinkel från de tidigare nämnda raderna. Nyplanterade rygghäckar av tuja finns i området och i en del fall rosor. Buskar av buxbom finns mellan många gravplatser. Gravvårdarna i området är från 1930-talet och framåt.

Kvarter E mot sydost. Rester av linjegravsystem närmast i bild. Skolbyggnaden syns i bakgrunden. (KI Gullabo kyrkog 018)

Översikt över kvarter F mot nordväst. (KI Gullabo kyrkog 017)

Vården över kyrkoherden Gunnar Lagerquist i kvarter E. (KI Gullabo kyrkog 128)

Gravvårdstyper

Kvarteren är organiserade med olika rader för familjegravar och allmänna gravar. Denna ursprungliga struktur är tydlig fastän vissa platser fått nya gravstenar under sent 1900-talet. Familjegravvårdarna är överlag större än linjegravvårdarna. Svart, grå och röd granit är de dominerande gravstensmaterialen. Några få vårdar är av kalksten varav ett par formade som kors. En gravsten är av marmor och en av trä, båda korsformade. En av familjegravplatserna är grusad och omgärdas av ett staket av sten och järn. Detta är kyrkogårdens enda grusade gravplats men enstaka rester av stenramar tyder på att området tidigare haft fler grusgravar.

Bland familjegravvårdarna finns flera av svart granit som har starkt klassicerande dekor. En vård i kvarter E är särskilt hög och har ett inhugget kors som dekoration. Vården är rest över kyrkoherden Gunnar Lagerquist som var Gullabo församlings första kyrkoherde. En anmärkningsvärd vård i kvarter F är också hög och av grå granit och formad som ingången till ett antikt tempel med pilastrar och en tresidig överbyggnad. Vården flankeras av två stenurnor och är sannolikt från 1930-talet. Linjegravvårdarna är oftast av grå eller svart granit och små, ibland placerade liggande eller lutande. I vissa fall har man, under 1970-talet och framåt, gjort ytterligare en begravning i en allmän gravplats. Linjegravarna kan sporadiskt följas från 1932 -35 i kvarter F och från 1939-43 i kvarter E.

Titlar förekommer sällan på vårdarna. Hemmansägare anges i några fall. Andra som förekommer är förman, kyrkoherde och handlande. By- eller gårdsnamn anges frekvent.

Del av kvarter E med några familjegravar varav den enda bevarade grusgraven på kyrkogården. Gravplatsen minner om handlanden Edvin Sandgård år 1940. (KI Gullabo kyrkog 125)

Del av kvarter E med några tidstypiska linjegravvårdar från 1930-talet. (KI Gullabo kyrkog 127)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren började användas omkring år 1930. Enligt arkivhandlingar från tiden skulle man göra skilda områden för familjegravar och allmänna gravar. Troligen var familjegravplatserna grusade och omgärdade av stenramar eller, som förslaget sa, med häckar av buxbom. Troligen är de buskar av buxbom som finns i kvarteren rester efter tidigare häckar. Kvarteren tillkom i en tid då man höll på att överge bruket av höga påkostade vårdar till förmån för mindre och enklare. Detta är också tydligt när man tittar på gravstenstyperna i kvarteren. Att man ordnade skilda områden för familjegravar och allmänna gravar är ändå tydlig genom gravvårdarnas utseende och storlek. Fenomenet har ett socialhistoriskt värde som är viktigt att värna om. Den enda bevarade grusgraven berättar något om hur kyrkogården såg ut i ett tidigare skede.

I kvarteren finns många vårdar som berättar om personer som levt och verkat i socknen. Här finns person- och/eller lokalhistoriska värden att värna.

Kvarter G och H

Allmän karaktär

De båda kvarteren är belägna sydväst om den gamla kyrkogården och utgör en naturlig förlängning av den. Eftersom hela kyrkogården lutar mot sydväst är kvarteren tydligt lägre belägna än den gamla kyrkogården. Mittgången kantas här av björkar. Mot den äldre kyrkogårdsdelen finns en mur som delvis är helt övervuxen av murgröna. I kvarter G är

vårdarna placerade längs denna mur samt, i övrigt mestadels, längs kraftiga tujahäckar som delar in området i olika delar. Mellan många av gravplatserna finns små buskar av buxbom. I kvarter H utgör bårhuset centrum kring vilka vårdarna är placerade. Även här indelas dock området av kraftiga tujahäckar. Häck av måbär finns längs med murarna i kvarterens sydvästra delar.

Kvarter G mot söder. Tujahäckar delar in området. (KI Gullabo kyrkog 111)

Kvarter G med två familjegravar i klassicerande stil mot muren mot vilken växer murgröna. (KI Gullabo kyrkog 105)

Kvarter G med några av ensamgravarna som blivit överväxta av tujahäcken. Vårdarna är små, vilket är vanligt bland ensamgravar. (KI Gullabo kyrkog 101)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarter G är från 1950-talet och framåt medan de i kvarter H mestadels är från 1970-talet och framåt. I kvarter G finns skilda rader för familjegravar och ensamgravarna. Vårdarna vid ensamgravarna är små i förhållande till familjegravvårdarna. Många av vårdarna i kvarter G är tydligt klassicerande till sin dekor. Andra har en mycket sparsmakad dekor.

Svart, grå och röd granit är de vanligaste materialen, men någon vård av kalksten och marmor finns också liksom några naturstenar. I kvarter H finns ett antal urngravar, men vårdarna skiljer sig inte från de övriga. Endast i några få fall finns den dödes yrkestitel angiven på vårderna. Några som förekommer är hemmansägare, kvarnägare och byggmästare. By- eller gårdsnamn anges mer frekvent.

Övrigt

Av de små gravstenarna i kvarter G står flera på ett olyckligt sätt nästan inne i tujahäcken.

Kulturhistorisk bedömning

Området togs i bruk på 1950-talet och anlades med vårdar i raka rader och rumslighet skapad genom tujahäckarna. I arkivhandlingarna från anläggningstiden kan man läsa att vårdarna skulle vara enkla och enhetliga. De tidigaste vårdarna, från 1950-talet bär dock ännu klassicismens dekor. Denna skulle snart allt mer försvinna till förmån för mer enkelhet och enhetlighet, vilket man kan se i vårdarna från 1960-70-talen. Till karaktären i kvarter G bidrar uppdelningen mellan familjegravar och ensamgravar. Kvarter H domineras av sitt tidstypiskt diskreta bårhus av kalksten.

I den framtida skötseln bör den ursprungliga strukturen i kvarteren värnas. Vårdarna är tidstypiska och många av dem rymmer lokal- och personhistoriska värden.

Övrigt

Bruket av allmänna gravar, eller linjegravar som var gratis eller upplåts till en mycket ringa kostnad började försvinna vid tiden kring 1900-talets mitt. I stället började man upplåta enkelgravar.

Översikt över kvarter H med bårhuset som diskret sticker upp ovan tujahäcken. Vårdar av olika typer syns också på bilden. (KI Gullabo kyrkog 089)

Nya kyrkogården

Allmän karaktär

Nya kyrkogården är belägen norr om de äldre delarna och utgörs av en rektangulär gräsyta omgärdad av måbärshäck och mur. Vårdarna står ryggställda, en rad mot häck av häckoxbär. Några lönnar är planterade i området. Minneslunden utgör nästan hälften av ytan.

Gravvårdstyper

Vårdarna är av olika typer från slutet av 1980-talet och framåt. Gravstenarna är relativt jämnstora, men olika utformning och dekor förekommer. Inga yrkestitlar anges på vårdarna, däremot då och då by- ort- eller gårdsnamn.

Kultuhistorisk bedömning

Områdes struktur liksom gravvårdarnas utseende är tidstypiska för slutet av 1900-talet. En utveckling mot mer individualiserad syn på gravvårdarnas utformning kan skönjas, vilket är typiskt för 1900-talets slut. Minneslunden är ett tillägg som är typiskt slutet av 1900-talet.

Översikt över Nya kyrkogården mot nordväst. (KI Gullabo kyrkog 076)

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGÅRDEN I DESS HELHET

Gullabo kyrka och kyrkogård ligger i vägkorset där vägarna möts som leder från Gullabo till Torsås, Pårdyd och Vissefjärda. Platsen har kontinuitet som sockencentrum sedan 1700-talet då det första kapellet uppfördes på platsen. Till kulturmiljön hör förutom kyrkan och kyrkogården även näraliggande bebyggelse i form av skola, lärarbostad, församlingshem och stationshus. Kyrkogården omgärdas av murar med smidesgrindar från 1800-talet samt en, något sporadisk men delvis gammal, trädkrans – alla viktiga delar av kyrkogårdens karaktär.

Gullabo var kapellförsamling till Torsås församling fram till 1870 vilket är anledningen till att kyrkogården togs i bruk först då. Kyrkogårdens nuvarande utsträckning har tillkommit genom större kända utvidgningar på 1920-, 1940- och 1980-talet. Äldst är kyrkogården närmast kyrkan som organiserades på 1870-talet. Delar av det sena 1800-talets struktur är ännu synlig genom kvartersuppdelningen och huvudgångens sträckning. Här fanns vid 1900-talets början grusade gravplatser omgärdade av häckar, stenramar eller staket. Uppdelningen mellan köpta och allmänna gravplatser var tydlig. Under 1900-talets andra hälft har Gullabo kyrkogård genomgått samma utveckling som merparten av kyrkogårdar i länet. Grusgravar har såtts ingen, omgärdningar och gravkullar tagits bort och gångar har lagts igen eller asfalterats. Idag finns endast en grusgrav bevarad på kyrkogården. Uppdelningen mellan köpta och allmänna gravplatser är dock ännu tydlig såväl på den gamla kyrkogården som på utvidgningen från 1920-talet. Här finns socialhistoriska värden att värna. Viktig för karaktären på den gamla kyrkogården är de bevarade vårdarna från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal som tillsammans kan berätta något om socknens historia under den perioden. Bland vårdarna finns två gjutjärnskors som bör föras in på församlingens inventarieförteckning.

Även om kyrkogården till stor del är ett resultat av 1900-talets användning kan bevarade strukturer och gravvårdar berätta om skiftande synsätt när det gäller begravningstraditioner och synen på döden. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande stilideal och traditioner. De rymmer information som handlar om person- och/eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdsnamn och yrkestitlar. Yrkestitlarna berättar om verksamheter och utkomstmöjligheter som funnits i socknen.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Kyrkan, kyrkogården och den omgivande bebyggelsen utgör tillsammans en värdefull kulturmiljö som vittnar om platsens betydelse som kyrkligt centrum i bygden.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan, vilken genom de olika tidsskikten inte bara speglar olika skeden i Gullabo kyrkogårds utveckling utan också kyrkogårdarnas utvecklingshistoria i allmänhet.
- På den gamla kyrkogården är de höga vårdarna från tiden kring sekelskiftet en viktig del av karaktären.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet

Kalmar läns museums topografiska arkiv

Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Erixon, Sigurd (red), Sveriges bebyggelse, Svensk statistisk topografisk uppslagsbok,

Landsbygden del III, Uddevalla 1958

Hammarskiöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län.

Ettapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Petersson, Folke, Kyrkor i Torsås, Växjö 1977

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter:

Bertil Gustafsson, kyrkorådets ordförande, Gullabo församling

Christer Gustafsson, kyrkogårdsvakmästare, Gullabo församling